

РЕЦЕПЦІЯ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ ЯК СПОСІБ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У статті запропоновано та викладено новий підхід до розуміння процесу рецепції права як способу адаптації стандартів адміністративного судочинства на шляху до формування нових засад національного законодавства, яке повинне бути приведенне у відповідність до законодавства Європейського Союзу. Проаналізовано зміст поняття рецепції, охарактеризовано його основні ознаки, які є складовими дефініції, наведено наукові підходи, які свідчать про наявність значного масиву праць з відстоюванням позиції класичного розуміння рецепції права. З'ясовано, що рецепція права сьогодні пов'язана із трансформацією правових норм, які існували в системі римського права, тому надзвичайно важливим є історичний складник досліджуваного процесу.

Наведено наукові аргументи, які свідчать про те, що рецепція права в сучасних умовах розвитку державно-правових явищ, набуває нових форм та нового змісту реалізації, а також не пов'язується виключно із запозиченням (перенесенням) норм римського права в правові системи світу. Для аргументації даного твердження було проаналізовано зміст поняття адаптації законодавства як необхідної зміни національного масиву нормативно-правових актів з метою досягнення мети правової європейської інтеграції. В ході наведення наукових позицій стосовно змісту поняття адаптації з'ясовано, що даний термін має різне наповнення на рівні нормативного закріплення.

Визначено, що перелічені у частині 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України стандарти повністю відображають європейські наміри та цінності, які панують у системі захисту прав приватної особи від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, а отже закріплення стандартів можна охарактеризувати як результат рецепції права. Також з'ясовано, що таке закріплення також має спільні характерні риси з процесом адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС.

Зроблено висновок, що рецепція стандартів адміністративного судочинства набуває нової форми та стає одним із способів адаптації чинного адміністративно-процесуального законодавства, а поняття рецепції та адаптації не ототожнюються, а доповнюють одне одного, що свідчить про наявність специфічного процесу розвитку адміністративного судочинства.

Ключові слова: рецепція права, адаптація законодавства, стандарти адміністративного судочинства, європейські стандарти адміністративного судочинства, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми. Ставши стороною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони у 2014 році Україна як європейська країна визнала поділ спільної історії й спільних

цінностей з державами-членами Європейського Союзу і наголосила на рішучому налаштуванні підтримувати ці цінності [1]. Окрім того, Сторони зобов'язались забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективне її виконання, а також визнали, що ця Угода не визначатиме наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна – ЄС [1].

Окремо положенням статті 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» закріплено, що в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [1].

Таким чином, офіційно з 2014 року національне законодавство стало залежним від європейських норм, а Україна стала частиною правового простору Європейського Союзу. Варто зазначити, що така залежність може трактуватись виключно як позитивний крок у вдосконаленні положень вітчизняного законодавства, оскільки реальне дотримання конституційних цінностей можливе лише за умови ефективного правового регулювання. Процес адаптації є тривалим, складним та багатоетапним, а рецепція виступає у ролі провідника між існуючою системою законодавства Європейського Союзу та національною системою нормативно-правових актів, саме тому дослідження даної теми на сучасному етапі розвитку правової системи України є актуальним та необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рецепція права тривалий час досліджувалася ученими-правниками, теж саме стосується і дослідження процесів адаптації законодавства України. Варто зазначити таких учених, як І. Бойко, Н. Бондар, С. Гринько, Н. Железняк, З. Мельник, В. Мотиль, Б. Новик, О. Підпригора, Є. Харитонов, та інші.

Тематика дослідження рецепції саме як способу адаптації законодавства не досить детально розглядалася ученими, тому на наш погляд, слід зосередити увагу на даному аспекті з урахуванням дослідження інституційних та нормативних інструментів такої рецепції.

Метою статті є демонстрація нового погляду на процес рецепції права в частині вдосконалення стандартів адміністративного судочинства з урахуванням європейських вимог.

Наукова новизна публікації полягає у формуванні нового підходу до розуміння рецепції стандартів адміністративного судочинства як способу адаптації законодавства України.

Методи дослідження. При підготовці даної наукової роботи було комплексно застосовано сукупність методів (приймів) наукового пізнання, серед яких варто виокремити такі, як аналізу, синтезу, порівняльно-правовий, історичний метод, формально-юридичний метод.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття тематики дослідження необхідно провести аналіз двох ключових категорій, а саме: поняття рецепції права та адаптації законодавства.

Рецепцію права в традиційному розумінні пропонується розглядати як відродження високорозвиненої системи права, яка існувала раніше [2, с. 9]. Мельник З. пропонує розглядати рецепцію через етимологію латинського терміну «*receptio*», який означає прийняття, що в даному випадку означає прийняття власного минулого правового досвіду (коли мова йде про спадкоємність) або ж прийняття елементів інших сучасних правових систем [3, с. 30-31]. Якщо звернутись до змісту юридичної енциклопедії за редакцією Ю. Шемшученка, то дане джерело надає наступне визначення рецепції: «відродження, сприйняття ідей, принципів і положень системи права минулої епохи новою системою права» [4, с. 532].

Варто відзначити, що не зважаючи на зазначені узагальнені розуміння досліджуваного терміну, поняття рецепції пов'язане із трансформацією правових норм, які існували в системі римського права, тому надзвичайно важливим є історичний складник рецепції. Як зазначають Калюжний Р. та Ящурицький Ю., з XVIII ст. починається період наукового освоєння римського права в рамках так званої історичної школи права. Відповідно до потреб нової школи справжня система римського права взагалі могла бути побудована тільки на підставі римського права, адже правильне розуміння головних інститутів права дає лише римська правова культура [5, с. 16].

При аналізі наукових праць Є. Орача та Б. Тищика (2000), Арабаджи Н. та Атаманова Н. наводять наступний аналіз позицій науковців, які досліджували рецепцію права як «своєрідний однобічний і добровільний процес запозичення, а також сприйняття й подальше пристосування до відповідних умов держави розвинутого права, утвореного в другий період часу чи в іншій країні з метою вдосконалення та поліпшення дії своєї правової системи» [6, с. 14]. Рецепція також позиціонувалась «як досить складний процес, що не зводиться до простого механічного перенесення окремого нормативного положення, зокрема, підкреслює її подальше засвоєння й використання деякої ідеї, принципу, інституту правової системи з іншого історичного періоду або ж іншого народу; добровільне запозичення, а не примусове; свідоме запозичення; однобічне запозичення; запозичення з ініціативи суб'єкта-реципієнта; запозичення, яке є можливим у рамках взаємодії майже однорідних правових систем» [6, с. 14]. Досить цікавим поглядом на рецепцію права є позиція Л. Луця, який зазначав, що рецепція – це запозичення та асиміляція суспільством чужої культурної моделі [7], виходячи таким чином за межі правового рівня та розширюючи можливі рамки рецепції.

На думку автора даної статті, враховуючи сучасні тенденції розвитку державно-правових явищ, рецепція вже не асоціюється виключно із запозиченням римського права, що також розширює способи її реалізації. Варто погодитись із позицією Є. Харитонова та О. Харитонової, які вважають, що характер історичного розвитку Європи на початку III тисячоліття, активізація інтеграційних процесів показали, що вивчення лише впливу римського права на більш пізні правові системи є недостатнім. У зв'язку з чим, як зазначають науковці, перед дослідниками проблем взаємодії правових систем постають дві проблеми: або розширити поняття рецепції, або розглядати інші, поряд з рецепцією, форми взаємодії правових систем [8, с. 59].

Враховуючи останню наведену думку та з метою розкрити предмет дослідження, варто звернутись до наукової позиції Гомонай В., який надає визначення рецепції законодавства Європейського Союзу як процесу транспонування правової системи, її частини та/або правової культури Європейського Союзу до правової системи України. Автор зазначає, що «рецепція в праві часто розглядається як різновид спадкоємного зв'язку. Зв'язок між правовими системами в рамках певного історичного типу права має характер рецепції, сприйняття, в основі якого лежить наявність загальних закономірностей і подібних умов розвитку». До того ж, неможливо не погодитись, що «важливим фактором, який впливає на становлення правової системи України в умовах євроінтеграційних процесів, є рецепція права. Рецепція елементів іноземної правової культури для сучасної України є одним із способів вирішити численні власні проблеми. Хоча деякі вчені надають домінуючого значення у правовому розвитку власній правовій спадщині, проте не можна ізолюватись та ігнорувати надбання світової культури, оскільки, вплив та і запозичення в часи глобалізаційних та інтеграційних процесів існують об'єктивно» [2, с. 9, 11].

Таким чином, з'ясувавши, що рецепція права сьогодні виходить за межі буквального перенесення норм римського права, а тлумачиться як процес запозичення культурної, правової, суспільно значимої позитивної спадщини, пропонуємо розглянути значення та зміст терміну адаптації для формування стандартів адміністративного судочинства України в умовах реалізації євроінтеграційних процесів.

Нормативну основу, яка поклала початок забезпеченню процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС, окрім інших актів, становить Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1620-IV. Відповідно до Розділу II даного закону, адаптація законодавства – це процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*, а метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висувуються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [9].

Дещо по-іншому процес адаптації тлумачить у положеннях постанови Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16 серпня 1999 року № 1496, якою передбачено, що адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС) є процесом зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС [10].

Таким чином, поняття адаптації існує в межах чинного нормативно-правового регулювання як процес зближення законодавства двох сторін відносин: України та ЄС. На думку Рудой К. М., поняття законодавства Європейського Союзу можна розглядати у широкому і вузькому смислі. Широке тлумачення законодавства ЄС включає в себе загальну правову спадщину, що формувалася у результаті європейської інтеграції, і характеризує сукупність усіх елементів правової системи ЄС, яка підкреслює особливу природу права ЄС. У вузькому значенні під законодавством ЄС слід розуміти лише визначене «копенгагенськими» вимогами законодавство ЄС для України, саме до стандартів якого необхідно адаптувати законодавство України. Адаптація адміністративного законодавства України до законодавства ЄС, як зазначає авторка, є передумовою поступового наближення та приведення всього національного законодавства до європейських стандартів. В роботі зазначено, що адаптація адміністративного законодавства України до законодавства ЄС є комплексним поняттям, оскільки, по-перше, є складовою частиною гармонізації законодавства України та ЄС, по-друге, визначається як пріоритетна складова європейської інтеграції нашої держави, по-третє, розглядається як окремий напрямок адміністративної реформи в Україні, який стосується всіх сфер життєдіяльності держави, насамперед забезпечує організаційно-правову основу діяльності органів виконавчої влади [11, с. 7-8].

Стосовно змісту терміну «адаптація» вдало зазначає О. Проневич, що «юридіко-лінгвістичний аналіз україномовного тексту Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами свідчить про відсутність уніфікованого категоріально-термінологічного позначення процесу зближення законодавства України із законодавством ЄС. Зокрема, сторони Угоди одночасно оперують спорідненими категоріями «зближення» (ст. 51, 76), «приблизна адекватність законів» (ст. 51), «адаптація» (ст. 63, 77), «наближення» (ст. 60), «встановлення еквівалентних норм» (ст. 68). У науковому середовищі також відсутня єдина думка, що призвело до одночасного синонімічного використання термінів «адаптація законодавства», «гармонізація законодавства», «наближення законодавства» тощо» [12, с. 370].

Також науковцем зазначається, що «Комплексний аналіз стану «євроадаптаційного» наукового дискурсу дає підстави для узагальненого дефініціювання адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу як ґрунтованого на міжнародній угоді планомірного процесу (комплексу односторонніх заходів) узгодження (зближення, наближення, пристосування, перетворення, приведення у відповідність до) нормативно-правових актів держави-реципієнта з європейськими стандартами (ідеалами) правового регулювання окремих видів суспільних відносин (правової регламентації пріоритетних сфер)» [12, с. 371].

Законодавство, яке закріплює стандарти адміністративного судочинства, також повинно відповідати всім вимогам процесу адаптації.

Як було визначено ще у 2000 році Програмою інтеграції до Європейського Союзу, одним з основних напрямів досягнення відповідності копенгагенським критеріям визнані демократія та верховенство права, які включають розвиток судової системи і відповідної галузі законодавства (судовий кодекс, закон про статус суддів, кримінальний кодекс та інше). Йдеться також про нормативну базу щодо здійснення прокурорського нагляду, управління судами, програми підготовки суддів і підвищення їх кваліфікації [13].

Перелічені у частині 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України стандарти повністю відображають європейські наміри та цінності, які панують у системі захисту прав приватної особи від свавілля державної влади. Дане закріплення цінностей (стандартів) можна охарактеризувати як результат рецепції права, оскільки повністю відповідає тим ознакам рецепції, які наведені у роботі вище. З іншого боку, таке закріплення також має спільні характерні риси з процесом адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС, таким чином, ототожнюючи дані поняття.

Дійсно, в межах наукового світосприйняття рецепція повинна тлумачитись по-новому, не обмежуючись лише історичним запозиченням приватно-правових норм та основ римського права. Рецепція як перейняття позитивного в даному випадку правового досвіду є способом наближення законодавства, шляхом реалізації адаптаційних вимог чинного законодавства, в межах якого адміністративне судочинство не є виключенням. Саме тому, варто переглянути концепцію рецепції права в класичному розумінні в межах правозастосування сучасного юридичного виміру та слід вважати, що рецепція є втіленням процесу наближення, узгодження, пристосування визнаних європейською спільнотою стандартів та правил, в тому числі тих, які регулюють непорушний правовий статус людини і громадянина, що окремо закріплено у положеннях європейських нормативно-правових актах, конвенція, угодах та набуває подальшого розвитку правозастосування у практиці Європейського суду з прав людини.

Висновки. Поняття рецепції та адаптації законодавства з урахуванням сучасних тенденцій розвитку держави втратили чітку межу, у зв'язку з чим дані дефініції набувають нових ролей та значень у процесі вдосконалення законодавства у галузі адміністративного судочинства. Стандарти, які є основою всього адміністративного процесу, формують подальший базис правозастосування у ході справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [14], як передбачено статтею 2 Кодексу адміністративного судочинства України. Їх трансформація та наповнення новим змістом викликані логічними та закономірними процесами, які є відображенням динамічності правової системи. Рецепція стандартів адміністративного судочинства набуває нової форми та стає одним із способів адаптації чинного адміністративно-процесуального законодавства. Разом з тим, поняття рецепції та адаптації не ото-

тожнюються, а доповнюють одне одного, що свідчить про наявність специфічного процесу розвитку адміністративного судочинства.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Гомонай В. В. Рецепція права в умовах євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. Вип. 18. 2012. С. 9–12.
3. Мельник З. П. Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект). Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держав і права; історія політичних і правових вчень». Київ, 2009. 20 с.
4. Юридична енциклопедія : у 6 т. / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Укр. енцикл., 1998–2004. Т. 5 : П-С. 736 с.
5. Каложний Р. А., Яшуринський Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 184 с.
6. Арабаджи Н. Ю., Атаманова Н. В. Історичні аспекти впливу римського права на становлення сучасних правових систем. *Нове українське право*. Вип. 3, 2021. С. 11–16.
7. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу : навчальний посібник. Львів : Юрид. ф-т Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2003. 234 с.
8. Харитонов Є. О., Харитонов О. І. Сучасна одеська школа рецепції римського права та взаємодії правових систем. *Часопис цивілістики*. Випуск 27. С. 58–63.
9. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1620-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 29, ст.367.
10. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п#Text>
11. Рудой К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2004. 20 с.
12. Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства ЄС як складова євроінтеграційного курсу України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 3. 2016. С. 59–69.
13. Програма інтеграції до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000 № 1072/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#top>

Yurkov E. Reception of the standards of the administrative judiciary of Ukraine as a way of adaptation of the legislation of Ukraine

The article proposes and outlines a new approach to understanding the process of law reception as a way of adapting the standards of administrative proceedings on the way to the formation of new foundations of national legislation, which must be brought into line with the legislation of the European Union. The content of the concept of reception is analyzed, its main features are characterized, which are components of definitions, scientific approaches are given, which testify to the existence of a significant array of works defending the position of the classical understanding of the reception of law. It has been found that the reception of law today is connected with the transformation of legal norms that existed in the system of Roman law, therefore the historical component of the researched process is extremely important.

Scientific arguments are presented, which indicate that the reception of law in the modern conditions of the development of state-legal phenomena acquires new forms and a new content of implementation and is also not connected exclusively with borrowing (transferring) the norms of Roman law to the legal systems of the world. To argue this statement, the content of the concept of adaptation of legislation was analyzed as a necessary change in the national array of normative legal acts in order to achieve the goal of legal European integration. In the course of presenting scientific positions regarding the content of the concept of adaptation, it was found that this term has different contents at the level of normative consolidation.

It was determined that the standards listed in Part 3 of Article 2 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine fully reflect the European intentions and values that prevail in the system of protection of the rights of a private person against violations by subjects of authority, and therefore the establishment of standards can be characterized as the result of the reception of law. It was also found that such consolidation also has common characteristics with the process of adaptation of domestic legislation to EU legislation.

It was concluded that the reception of standards of administrative proceedings takes on a new form and becomes one of the methods of adaptation of the current administrative procedural legislation, and the concepts of reception and adaptation are not identical, but complement each other, which indicates the existence of a specific process of development of administrative proceedings.

Key words: reception of law, adaptation of legislation, standards of administrative proceedings, European standards of administrative proceedings, administrative proceedings.